

ЕКОНОМСКА АНАЛИЗА СВОЈИНСКИХ ПРАВА

Александра Јовановић
Правни факултет
Универзитет у Београду

САДРЖАЈ

Економска концепција својине;

Трансакциони трошкови;

Преговарање/цењкање - економска теорија успостављања и размене својинских права;

Демсецова теза о настанку својине;

Коузова теорема и алокација својинских права;

Оптималне инвестиције за стицање својине на стварима које нису биле предмет својине;

Неки проблеми трансфера својинских права: експропријација;

ЕКОНОМСКА АНАЛИЗА ПРАВА ПРАВО И ЕКОНОМИЈА – LAW AND ECONOMICS

Економска анализа права је примена економске теорије на анализу процеса креирања права, правних процедура, примене права и последица које правне институције имају на економске и друге друштвене појаве.

Економска анализа права примењује микроекономску теорију, пре свега теорију цена, статистичке методе и емпиријске технике, теорију игара.

Економска анализа права је дисциплина која проширује традиционално схватање права које се заснива на појмовима правде и правичности, тако да укључује и економско резоновање, односно критеријум економске ефикасности.

Економска анализа права као дисциплина потврђује имперјализам модерне економске теорије јер се данас економска теорија незаобилазно примењује и изван тржишта као традиционалног подручја примене економске теорије.

ПОЗИТИВНА И НОРМАТИВНА ЕКОНОМСКА АНАЛИЗА ПРАВА

Право као предмет економске анализе:

Правне одлуке и одлуке о праву су као тржишни избори.

То може да се тврди јер право намеће имплицитне цене доносиоцима одлука.

Позитивна економска анализа права је употреба техника економске анализе у анализи права, његовог креирања и примене.

Нормативна економска анализа права се дефинише као дисциплина која препоручује употребу економских принципа у креирању друштвено пожељног материјалног и процесног права.

ЕКОНОМСКИ ИМПЕРЈАЛИЗАМ

Економска анализа права је показала да се економски појмови могу плодотворно користити у анализи и објашњењу права, и то свих области права, а не само својине, уговора већ и уставног права, кривичног права, управног права, породичног права, процесних права и тако даље. Свака област права преко подстицаја и трошкова уређује економско али и свако друго понашање, па дакле експлицитно или имплицитно одређује дистрибуцију доходака и богатства. Зато је економски приступ праву постао начин анализе не само економског права, већ и анализе права у оним областима које се не односе на експлицитна тржишта, односно на правно уређивање економије.

Економски појмови — цене, трошкови, користи, понуда, тражња, ефикасност и други — су захваљујући економској анализи права почели да се користе не само у области економског права, већ и у оним областима права које не уређују експлицитна тржишта.

Термин *ефикасност* је захваљујући економској анализи права ушао у правну терминологију. Заговорници ефикасности боре да ефикасност добије већи значај у објашњењу права, као и разумевању односа ефикасности и правде.

ИНСТИТУЦИЈЕ

Институције су правом, обичајем и моралом установљене везе и правила понашања у међусобним људским интеракцијама које се понављају.

Институције имају одређене економске ефекте. Економија и право којим се данас најчешће креирају институције делују у истом послу - доношења ефикасних индивидуалних одлука о алокацији ресурса и у ефикасном повезивању ових одлука.

ТРЖИШТЕ ИНСТИТУЦИЈА - Институције могу настати спонтано-ендогено на тржишту институција у процесу селективне еволуције и онда их право "усваја" и формализује.

СОЦИЈАЛНИ ИНЖИЊЕРИНГ - Други начин настанка институција је социјални инжињеринг којим се институције егзогено намећу људима.

ИНСТИТУЦИЈЕ И ЊИХОВО УСТАНОВЉАВАЊЕ НИСУ БЕСПЛАТНИ

За усвајање правних правила, њихову примену, одржавање и њихову заштиту троше се ресурси. Трошкови се односе на сам поступак доношења закона и других прописа, контролу примене закона и заштиту (војска, судство, полиција). То су трошкови установљавача и одржавања институционалног, и у његовом оквиру правног система.

Поред ових трошкова који настају у погледу избора институција, постоје и трошкови избора у погледу употребе ресурса. То су трошкови тражења могућности за њихову употребу, односно тражење партнера за размену, трошкови преговарања и склапања уговора са будућим партнером, трошкови надзора и контроле извршења уговора.

Поменуте две групе трошкова - за избор институција и за избор употребе ресурса - су **трансакциони трошкови.**

ПРАВО КАО КАПИТАЛНО ДОБРО

Право као данас најчешћи начин креирања институција се може разумети као **капитално добро**.

Право за дужи период пружа услуге у облику **информације** шта су преовлађујућа правила понашања, односно шта јесте а шта није дозвољено. Правна правила застаревају, амортизују се, замењују се новим и акумулирају се нова правила.

Застаревање је производ промене у окружењу које смањује вредност услуге коју нам информација (право) пружа. Од степена застаревања зависи и стопа замене правних правила.

Неки аутори својство капиталног добра приписује прецедентном праву. Они сматрају да је прецедентно право економски ефикасније од европско-континенталног. Видети Posner, A.R., (1992), *Economic Analysis of Law*, Little, Brown and Company, Boston, str. 519-548.

Стопа амортизације није функција вредности капиталних добара. Илустративан пример је да компјутер застарева брже од шрафцигера.

ПОДСЕТНИК: ФУНДАМЕНТАЛНИ ЕКОНОМСКИ ПОЈМОВИ И ПРИНЦИПИ ЗНАЧАЈНИ ЗА ЕКОНОМСКУ АНАЛИЗУ ПРАВА

Ресурси су ретки и имају алтернативну употребу.

Економија је наука о рационалном избору.

Ефикасност: Ресурси се крећу ка најефикаснијим употребама, односно алоцирају се у употреби где је опортунитетни трошак најнижи. Ефикасност подразумева да су ресурси искоришћени у употреби где је њихова вредност највећа: Парето оптималност и Калдор-Хикс компензациони тест.

Ефикасност vs. Правда и правичност

Неизвесност и ризик

Теорија игара

ШКОЛЕ ЕКОНОМСКЕ АНАЛИЗЕ ПРАВА – ИДЕЈЕ, КОНЦЕПЦИЈА, МЕТОДОЛОГИЈА

Неокласична и неоинституционална економија – разлике и повезаност, редефинисање и промена конвенционалних претпоставки анализе;

Тржишно орјентисане школе

Чикашка школа

Неоинституционална економија

Економија трансакционих трошкова

Економија својинских права

Економија уговорног приступа

Економија - приступ социјалних норми у најширем смислу

Теорија јавног избора

Аустријска школа

Бихејвиористичка економска анализа

Нетржишно оријентисане школе

Институционална економија (хетерогене школе)

Економија благостања

СВОЈИНСКА ПРАВА, ПРАВО И ЕКОНОМИЈА

У суштини, економија је студија о својинским правима над ретким ресурсима ... Алокација ретких ресурса у друштву је одређивање права на употребу ресурса... економско питање, или како цене треба одредити, је питање како ће својинска права бити дефинисана и размењена, и под којим условима.

Furubotn, E.G., i Pejovich, S., (1972), *Property Rights and Economic Theory: A Survey of Recent Literature*, Journal of Economic Literature, br. 4, str. 1139.

“Есенцијална је претпоставка да систематске везе постоје између својинских права и економског избора... ... не би смело бити конфузије око чињенице да обе размена и производња укључују уговорне аранжмане; ове активности постоје не само да изврше размену добара и услуга већ да дозволе размену скупа својинских права.

Alchian, A., (1967), *Pricing and Society*, Occasional Paper, br. 17, Westminster: The Institute of Economic Affairs, str. 2.

Тржиште је скуп уговора на основу којих се размењују својинска права. Економија је наука о “избору уговора”.

Buchanan, J., (1975), *A Contractarian Paradigm for Applying Economic Theory*, American Economic Review, Vol. 65, May, str. 229.

ЕКОНОМСКИ КОНЦЕПТ СВОЈИНСКИХ ПРАВА - СВОЈИНА У ПРАВУ И ЕКОНОМИЈИ

Својина је најшира правна власт на стварима под ограничењима одређеним законом.

Англосаксонски концепт својинских права обухвата својину и друга имовинска права - стварна права, потраживања, интелектуалну својину, итд.

Правници говоре о праву својине које власника овлашћује да ствар држи, користи и располаже претходним овлашћењима.

Економски појам својине је повезан са проблемом алокације ресурса.

Правни систем — дефинише и алоцира својинска права.

УЛОГА СВОЈИНСКИХ ПРАВА

Између својинских права и реткости ресурса постоји јасно дефинисана веза. Јасно дефинисана и преносива својинска права покрећу ресурсе ка најефикаснијим употребама. Тако се релативизира проблем реткости.

Својина је правна институција која је настала као последица реткости ресурса. Реткост је чињеница која ствара конкуренцију (такмичење) људи у присвајању ретких ресурса. Такмичење људи може да се одвија по различитим критеријима - насиљем, првом који стигне (ко пре девојци њему девојка), на основу лепоте или онако како је данас уобичајено путем добровољног уговарања на тржишту.

ЕФЕКТИВНО ДОБРО/РЕСУРС

Свако **економско добро/ресурс** се може схватити као **скуп права (овлашћења)** која информишу људе о правилима игре под којима могу да максимизирају своју корисност. Овакво схватање јасно указује да право и економија делују у истом послу повезивања индивидуалних одлука у алокацији ресурса и оно представља теоријски оквир за економску анализу права.

ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ СВОЈИНСКИХ ПРАВА И ОБЛИЦИ СВОЈИНЕ

Карактеристике својинских права који одређују економску ефикасност:

1. јасно одређена својинска овлашћења,
2. преносивост својинских овлашћења,
3. симетрија казни и награда и
4. власник стварно може да користи својинска овлашћења.

Све четири карактеристике обележавају приватну својину.

НЕЈАСНО ДЕФИНИСАНА СВОЈИНСКА ПРАВА: ЈАВНА ДОБРА И КОЛЕКТИВНА СВОЈИНА

Уколико нису јасно дефинисана својинска права (добро слободно – бесплатно), очекивана последица је да ће такво добро карактерисати:

1. прекомерно (без ограничења) трошење,
2. подинвестирање-нема подстицаја да се инвестира
3. неефикасна алокација ресурса - инвестирање у употребе где су ресурси мање продуктивни.

Бесплатни ресурси постоје зато што трошкови дефинисања својинских права превазилазе користи које би настале дефинисањем својинских права. Другачије речено користи које би настале због промена у начину трошења, инвестирања и алокацији ресурса када би својинска права била дефинисана, су мање од користи које дају бесплатни ресурси.

ПРЕНОСИВОСТ И КАПИТАЛИЗАЦИЈА БУДУЋИХ ПРИНОСА

Преносивост омогућава **капитализацију** будућих приноса од употребе продуктивних ресурса.

Капитализација показује будуће последице неке одлуке о употреби продуктивног ресурса на садашњу вредност ресурса.

Када власник ресурса одлучује о његовој употреби, одлуку доноси данас док ће последице (добиви или губици) те одлуке сносити у будућности. Типичан пример су одлуке које се тичу пословања предузећа.

КОНЦЕНТРИСАНОСТ И ПОДЕЉЕНОСТ СВОЈИНСКИХ ПРАВА

Пуно право својине

Непотпуно/умањено право својине

ЕФЕКТИВНО РЕСУРС/ДОБРО – подразумева пакет који удружује физичко-техничке карактеристике неког добра са својинским овлашћењима над тим добром.

ОБЛИЦИ СВОЈИНЕ И ОГРАНИЧЕЊА СВОЈИНЕ

- Приватна својина
- Колективна својина
- Јавна својина

ОГРАНИЧЕЊЕ ПРИВАТНЕ СВОЈИНЕ

Ограничења постављају препреке размени својинских права, па према томе и кретању ресурса. Наиме, пуна својинска права омогућавају лаку размену и тако снижавају трошкове размене и производње.

Не може се генерално закључити да су сва ограничења својинских права неефикасна јер се нека ограничења постављају на бази економских разлога. То је емпиричко питање. Ипак, може се закључити да трошкови расту и да се ефикасност умањује како број ограничења расте. Пример: приватизациони прописи.

Нека ограничења приватне својине су економски ефикасна јер би без њих трошкови били већи упркос томе што права нису ограничена. Дешава се да су пуна својинска права у супротности са нечијим другим правима или са обичајним или моралним нормама, па би њихово коришћење водило већим трошковима од користи које настају.

КОЛЕКТИВНА СВОЈИНА И ОГРАНИЧЕЊА КОЛЕКТИВНЕ СВОЈИНЕ ИЗ ИСТОРИЈЕ: ДРУШТВЕНА СВОЈИНА

Колективна својина је облик својине за који је карактеристично да одређена група људи заједнички управља, контролише и присваја приносе неког ресурса. Дакле, одређена група људи има својинска овлашћења одлучивања и присвајања приноса, али не и право да као појединци располажу овим овлашћењима (прода или поклони).

Колективну својину обележава:

1. Непреносивост својинских права
2. Подељеност својинских овлашћења
3. Својинска права се стичу на основу рада или на неки други начин који омогућава појединцу да постане члан одређене групе.

Власничка овлашћења управљања и присвајања приноса, на пример, код друштвене својине се стичу на основу рада, припадају запосленима и одвојена су од овлашћења располагања.

FURUBOTN-PEJOVICH ЕФЕКТ

(1) ефекат подинвестирања када се предузеће интерно финансира (реинвестира профит):

$$(1+r^*) - 1 = (1 + i)$$

$$r^* = i + d$$

(2) склоност ка екстерном финансирању (кредитно финансирање);

(3) склоност да се интерно финансирање редукује када се комбинује са екстерним финансирањем;

Нужна су ограничења како би се заштитио ресурс од неефикасне употребе.

ТРАНСАКЦИОНИ ТРОШКОВИ

Трансакциони трошкови који се јављају поред уобичајено схваћених трошкова факторских инпута, увек постоје, могу бити већи или мањи, а директно зависе од институционалне структуре једне привреде и то пре свега од тога како су дефинисана својинска права и како су њима прилагођене друге институције. Трансакциони трошкови стварају веће или мање препреке размени, па тако блокирају или олакшавају трансакције.

Зато их у најширем смислу можемо дефинисати као **"трошкове функционисања једног економског система"** [\[1\]](#).

[\[1\]](#) Arrow, K., (1969), *The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market Versus Nonmarket Organization*, u *The Analysis and Evaluation of Public Expenditure: The PPB System*, US Joint Economic Committee 91st Congress, Washington, D.C., US Government Printing Office.

ИЗВОРИ ТРАНСАКЦИОНИХ ТРОШКОВА

Трансакциони трошкови су трошкови размене својинских права.

У литератури о трансакционим трошковима се могу издвојити различита схватања о најзначајнијим изворима трансакционих трошкова. Као најзначајнији елементи ових трошкова се истичу: **информациони трошкови**^[1], **трошкови координације ресурса (фактора производње)**^[2], **ограничена рационалност и опортунистичко понашање**^[3] и **принципал-агент проблем**^[4].

^[1]Stigler,G.J., (1961), *The Economics of Information*, Journal of Political Economy, 69; Barzel, J., (1985), *Transaction Costs: Are They Just Costs?*, Journal of Institutional and Theoretical Economics, 149.

^[2]Alchian,A.A. i Demsetz, H., (1972), *Production, Information Costs and Economic Organization*, American Economic Review, 62.

^[3]Williamson, O., (1985), *The Economic Institutions of Capitalism*, The Free Press, New York.

^[4]Jensen,M. i Meckling,W., (1976), *Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure*, Journal Of Financial Economics, 3

ИЗВОРИ ТРАНСАКЦИОНИХ ТРОШКОВА

Егзогени и ендегени карактер трансакционих трошкова.

Трансакциони трошкови се изводе из две претпоставке људског понашања:

1. ограничене рационалности

2. опортунистичког понашања

и

3. карактера саме трансакције која постаје извор трансакционих трошкова уколико се уговором предвиђа будуће чињење.

МЕРЕЊЕ ТРАНСАКЦИОНИХ ТРОШКОВА

Трансакциони сектор – учешће у БДП порасло од око $\frac{1}{4}$ на $\frac{1}{2}$ у 1870-1970.*

Трансакционе професије

- Wallis, J.J., North, D.C., (1986), *Measuring the Transaction Sector in the American Economy 1870-1970*, Engerman, S. i Gallman, R., (eds.), *Long Term Factors in American Economic Growth*, University of Chicago Press, Chicago, 98.

ПРАВО И ТРАНСАКЦИОНИ ТРОШКОВИ

Поред добровољне алокације својинских права путем уговара на тржишту, реалокација својинских права се обавља и законима и другом регулативом.

Свака правна регулатива омогућава редистрибуцију у корист неких друштвених група на терет других друштвених група. Пример: порески и приватизациони закони

Мере економске политике (фискалне, монетарне, спољнотрговинске, девизне, итд.), такође, реалоцирају својинска права и воде редистрибуцији.

Судским одлукама се, такође, реаранжирају својинска права.

Закони, дакле, алоцирају права. Они могу модификовати распоред права који би се установио тржишним трансакцијама. Унапред се не може одредити где је гранична линија између уговорне/приватне алокације својинских права и алокације путем закона.

За висину трансакционих трошкова је одговорна целокупна правна регулатива.

Не треба заборавити да правна регулатива није бесплатна. Директни трошкови су трошкови државне активности у погледу доношења и примене правних прописа. Индиректни трошкови се огледају у губитку алокативне ефикасности уколико правна регулатива не поштује економску логику.

Правна регулатива треба да подржи понашање привредних субјеката које је ефикасно - уз најмање расипање ресурса.

ЗАКОНИ И ВИСИНА ТРАНСАКЦИОНИХ ТРОШКОВА

Ефикасни закони имају способност да штеде трансакционе трошкове, односно да се суоче са проблемом трансакционих трошкова кроз алокацију права.

Закони дефинишу распоред права - компетенције привредних субјеката да користе ресурсе и да реалоцирају права онако како они мисле да је за њих најбоље. Закони дефинишу препреке које ометају размену својинских права. Сваки тип својине има различите трошкове надзора, контроле којима се обезбеђује одржавање уговорних обећања у размени својинских права.

Закон обезбеђује стандардне (садржину) уговорне елементе које би саме странке уговориле и када закон не би постојао када би трошкови преговарања и извршења уговора били блиски нули. Тако закон, установљавајући економски ефикасна правила, економише трансакционим трошковима..

ПРЕГОВАРАЊЕ/ЦЕЊКАЊЕ – ЕКОНОМСКА ТЕОРИЈА СВОЈИНСКИХ ПРАВА

Улога права: Правила произашла из кооперативног преговарања су ефикасна, па закони нису потребни. Када уговором не може да се успостави кооперативност и оствари трансакција, право може да наметне услове за међусобну кооперацију људи.

Јеврем - плац 3000 евра ; Коста-поклон од 5000 евра, цени Јевремов плац 4000

КООПЕРАТИВНИ ВИШАК је разлика од 1000 евра у њиховим резервационим ценама, односно разлика између **кооперативног** и **некооперативног решења**.

Кооперативни вишак настаје када је ресурс алоциран у употреби у којој ће имати већу вредност

Претеће вредности у некооперативном решењу следеће: Јевремова претећа вредност је 3000 евра – вредност задржавања свог плаца. Костина претећа вредност је 5000 евра – вредност коју придаје стварима које може купити од поклоњеног новца.

ПРИРОДНО СТАЊЕ, ЦИВИЛИЗОВАНО СТАЊЕ И КООПЕРАТИВНИ ВИШАК

У **природном стању** нису призната својинска права - одговара стању у коме су успостављене **претеће вредности**.

Цивилизовано стање је засновано на кооперативном споразуму у коме људи признају једни другима својинска права и признају ситем заштите од нарушавања својинских права.

Кооперативно решење се огледа у успостављању власти/институција/правила која омогућавају настанак **друштвеног вишка** који се дефинише као разлика укупне суме потрошена за заштиту запоседнутих ресурса (земље) у природном стању и укупног трошка заштите целокупног система својинских права у цивилизованом друштву.

Друштвени вишак је исто што и **кооперативни вишак** у игри преговарања.

ДЕМСЕЦОВА ТЕЗА - НАСТАНАК СВОЈИНСКИХ ПРАВА

Историја настанка права својине показује да се развијало спонтано и то тако да подстиче ефикасност индивидуалних одлука о употреби ресурса.

Демсецова теза: својинска права настају и еволуирају као последица прилагођавања људи на новонастале односе трошкова и користи који настају због промена у релативној вредности ресурса.

Својинска права ће у стварном свету бити дефинисана и заштићена само ако гранични трошак њиховог дефинисања није већи од граничног трошка који настаје зато што својинска права нису дефинисана.

НЕКИ ПРОБЛЕМИ ДЕФИНИСАЊА СВОЈИНСКИХ ПРАВА – ОПТИМАЛНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ ЗА СТИЦАЊЕ СВОЈИНЕ НА СТВАРИМА КОЈЕ НИСУ БИЛЕ ПРЕДМЕТ СВОЈИНЕ

(1) Појединац и оригинарно стицање својине

Појединац има трошкове (улаже напор, рад и друге ресурсе) да тражи ресурсе/добра која немају власнике и на којима се може успоставити право својине. Ако је вредност злата у неком руднику 1000 евра и вероватноћа налажења рудника 10%, онда је за Јеврема очекивана вредност нађеног злата 100 евра, па трошкови за тражење злата могу бити највише 100 евра. Тада је економски оптимално правило: *ко-нађе-његово-је (ко-први-девојци-њему-девојка или првог запоседања или окупација)* јер је се друштвени оптимум постиже када се очекивана вредност пронађеног рудника злата изједначи са трошковима. Било би неподстицајно правило којим би се налазачу дало дало мање од пронађене вредности.

(2) Више лица и оригинарно стицање својине

Када више лица тражи неку ствар, расте **укупна вероватноћа** да ће та ствар бити пронађена, али не расте пропорционално броју лица која се укључују у трагање јер ће се преклапати тражења различитих појединаца на истим местима. Укупну вероватноћу проналажења ствари посматрамо под претпоставком да више људи не могу истовремено наћи ствар. Више расте вероватноћа коју свако појединачно има да ће баш он пронаћи тражену ствар када се укључује у тражење него што расте укупна вероватноћа да ће ствар бити пронађена зато што укључивање сваког новог појединца умањује вероватноћу да други пронађу тражену ствар.

ОПТИМАЛНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ ЗА СТИЦАЊЕ СВОЈИНЕ НА СТВАРИМА КОЈЕ НИСУ БИЛЕ ПРЕДМЕТ СВОЈИНЕ

Ако Јеврем сам тражи, вероватноћа налажења је 10%. Ако траже Јеврем и Коста, онда је вероватноћа да је Коста пронађе 4%. Укупна вероватноћа није 14% већ, на пример, износи 11% јер ће вероватноћа да Јеврем буде налазач, из претходно објашњених разлога пасти на 7%. Претпоставимо да је трошак Јевремовог тражења 15, а Костиног 20 евра. Повећање укупне вероватноће проналажења је 1%. Дакле, Коста не би требало да се укључи у тражење јер је очекивана вредност траженог злата 10 евра ($1\% \times 1000$), док је његов трошак за проналажење тог злата 20 евра.

Друштвено оптимално тражење узима у обзир само *укупну вероватноћу*, а не вероватноћу коју свако појединачно има.

ДРУШТВЕНИ И ПОЈЕДИНАЧНИ (ПРИВАТНИ) ОПТИМУМ ИНВЕСТИРАЊА У СТИЦАЊЕ СВОЈИНСКИХ ПРАВА

При правилу *ко-нађе-његово-је*, друштвено оптимални број људи x^* који тражи је мањи од броја x^{**} у ситуацији када би се сваки појединац укључивао у тражење уколико мери свој трошак тражења у односу на сопствену појединачну вероватноћу налажења ствари. Уколико свако води рачуна о својим трошковима и сопственој корисности (Костин трошак је 20, а очекивана вредност је вредност ствари помножена вероватноћом налажења ствари за Косту је 40 евра - $1000 \text{ евра} \times 4\%$), Коста ће се укључити у трагање без обзира што ће то смањити вероватноћу да Јеврем нађе ствар и смањити Јеврему очекивану корист, а то доводи до друштвено неоптималног исхода у погледу прекобројних људи који траже ствар. Приватна и друштвена корисност се разликује под претпоставком да се примењује правило *ко-нађе-његово-је*.

Друштвено је пожељно да појединац тражи ствар уколико је трошак тражења мањи од повећања очекиване вредности траженог злата (10 евра), а она је једнака једнака вредности злата (1000 евра) умноженој са повећаном укупном вероватноћом (1%) да се ствар нађе. Укупна повећана вероватноћа да се ствар нађе (1%) је једнака увећаној појединачној вероватноћи да се ствар пронађе (4% када се Коста укључи) која је умањена за смањење вероватноће ($3\% = 10\% - 7\%$) да је Јеврем пронађе.

ДРУШТВЕНИ И ПОЈЕДИНАЧНИ (ПРИВАТНИ) ОПТИМУМ ИНВЕСТИРАЊА У СТИЦАЊЕ СВОЈИНСКИХ ПРАВА

Ако вредност тражене ствари обележимо са v , трошак тражења c и број људи који траже x , онда је вероватноћа да свака особа појединачно нађе ствар $p(x)$, док је $xp(x)$ укупна вероватноћа проналажења ствари.

Претпоставимо да је $P'(x) < 0$, а $P''(x) > 0$, тада максимизација друштвеног благостања подразумева да је друштвени вишак $xp(x)v - cx$ и да је оптималан број људи који траже x^* непрекидна варијабла која задовољава $p(x)v + xp'(x)v = c$. То значи да ће се појединци укључивати у тражење све док се очекивана добит од тражења $p(x)v$ умањена за смањење добити $xp'(x)v$ свих других појединаца који траже не изједначи са трошком c .

Уколико важи правило *ко-нађе-његово-је*, онда ће појединац да се укључује у тражење све док се појединачна очекивана вредност од тражења $p(x)v$ не изједначи са трошком тражења c . Тада је x^{**} веће од друштвено оптималног броја људи x^* јер је $p(x)v = c$ различито од $p(x)v + xp'(x)v = c$, односно x^* задовољава $p(x)v - c - xp'(x)v > c$. Први извод је мањи од 0 зато што на истим местима траже различита лица.

ПРАВИЛА:

Проблем друштвено оптималног броја људи који се укључује у тражење/стицање својине услед примене правила *ко-нађе-његово-је* **је могуће неутралисати смањењем пуног износа вредности који се може добити, односно давањем својине на делу ствари или успостављањем државне својине и државне регулације** којом се ограничава броја тражилаца.

Могуће је и да држава прода/пренесе право на тражење, па да се о оптималном броју лица који се укључују у тражење стара купац концесије.

Сваки од ових начина се суочава са проблемом несавршене информације. Зато законска и регулаторна решења, водећи рачуна о врсти ресурса за којима се трага да би се стекла својина, дају право првом налазачу али уз битна ограничења.

Држава покушава да се уведеним ограничењима приближи друштвено оптималном решењу у погледу броја људи који су укључени у трагање, па тиме и оптималном нивоу трошкова, али и оптималном решењу у погледу заштите од прекомерне експлоатације тражених ресурса. Уводи се, на пример, ловостај у периодима када би прекомерни лов уништио рибљи фонд или се одређују методи, односно технологија која је дозвољена да се користи у експлоатацији нафте.

Правило – *ко-нађе-његово-је* (*ко-први-девојци-њему-девојка* или *први у времену је први у праву*) је историјски гледано био принцип који се примењивао. Ово правило се данас примењује у праву интелектуалне својине. Проблем је што ово правило ствара економски подстицај да се прекомерно инвестира у стицање својинских права, односно да се инвестира како би се друга лица спречила да стекну својину.

За приватног инвеститора је ефикасно да улаже док се гранични трошак улагања не изједначи са граничним производом коришћења ресурса, али у случају правила првог запоседања (*ко-нађе-његово-је*) сви ће се трудити да учествују у такмичењу за стицање својинских права (убирање приноса), а то није такмичење за стварање богатства. Друштвена ефикасност налаже другачије понашање јер ово правило води прекомерној експлоатацији природног богатства.

Правило *првог запоседања* – *ко-нађе-његово-је* се обично примењује на ресурсе код којих је скупно искључење што има за последицу прекомерну експлоатацију ресурса и такмичење људи да стекну својинска права. С друге стране, установљавање приватне својине над заједничким ресурсима би довело до високих трошкова искључења невластника.

Економска анализа правила о успостављању права приватне својине потврђује тезу да ће се приватна својина успоставити када су трошкови искључења невластника (разграничења) мањи од губитака због прекомерне употребе ресурса.

Подсећамо да техничко-технолошке иновације могу појефтинити трошкове искључења и довести до успостављања приватне својине и на оним ресурсима на којима се због високих трошкова то раније није могло.

КОУЗОВА ТЕОРЕМА (COASE) НЕУТРАЛНОСТИ

Ефикасна алокација ресурса је независна од иницијалног распореда својинских права (установљеног законом или судском одлуком) на ресурсима уколико су својинска права јасно дефинисана, преносива и трансакциони трошкови једнаки или блиски нули.

Важећи правни систем путем закона и судских одлука одређује распоред својинских права који људи уговарањем на тржишту мењају.

Када не би постојали трансакциони трошкови, односно када би размена својинских права била бесплатна, било који иницијални (неефикасни) распоред својинских права би се променио успостављајући ефикасну алокацију ресурса.

КОУЗОВА ТЕОРЕМА - ИМПЛИКАЦИЈЕ

Алокативна ефикасност/правда — је независна од иницијалног распореда својинских права.

Дистрибутивни ефекти/правда - зависи од иницијалног распореда својинских права.

Исход у погледу расподеле трошкова (штете) и користи (дохотка, богатства) зависи од иницијалног распореда својинских права.

НЕГАТИВНИ ЕКСТЕРНИ ЕФЕКТИ - ШТЕТЕ

Закон о облигационим односима, чл. 154

Ко другоме проузрокује штету, дужан је накнадити је уколико не докаже да је штета настала без његове кривице.

ПРИМЕР АЛОКАЦИЈЕ СВОЈИНСКИХ ПРАВА: НАКНАДА ШТЕТЕ

Петровић 1000 _ 1500

Јовановић 1200 _ 1000

2200 _ 2500

Суд:

Петровић је одговоран

Суд:

Петровић није одговоран

**Ефикасно
решење 2500**

**Неефикасно
решење 2200**

**Ефикасно
решење 2500**

Преговори следе:

Петровић 1500 - 200

Јовановић 1000 + 200

Преговори следе

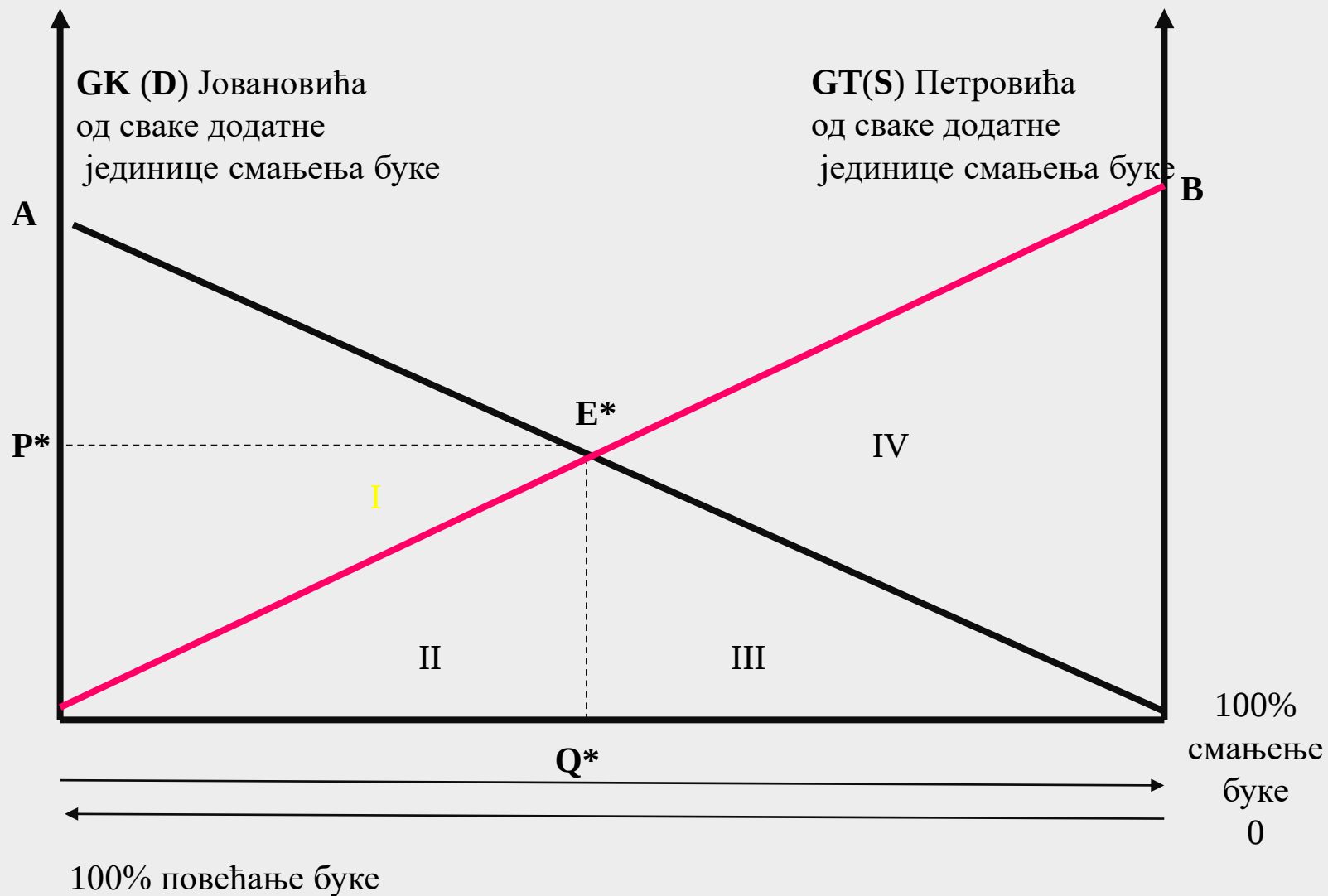
Петровић 1500

Јовановић 1000

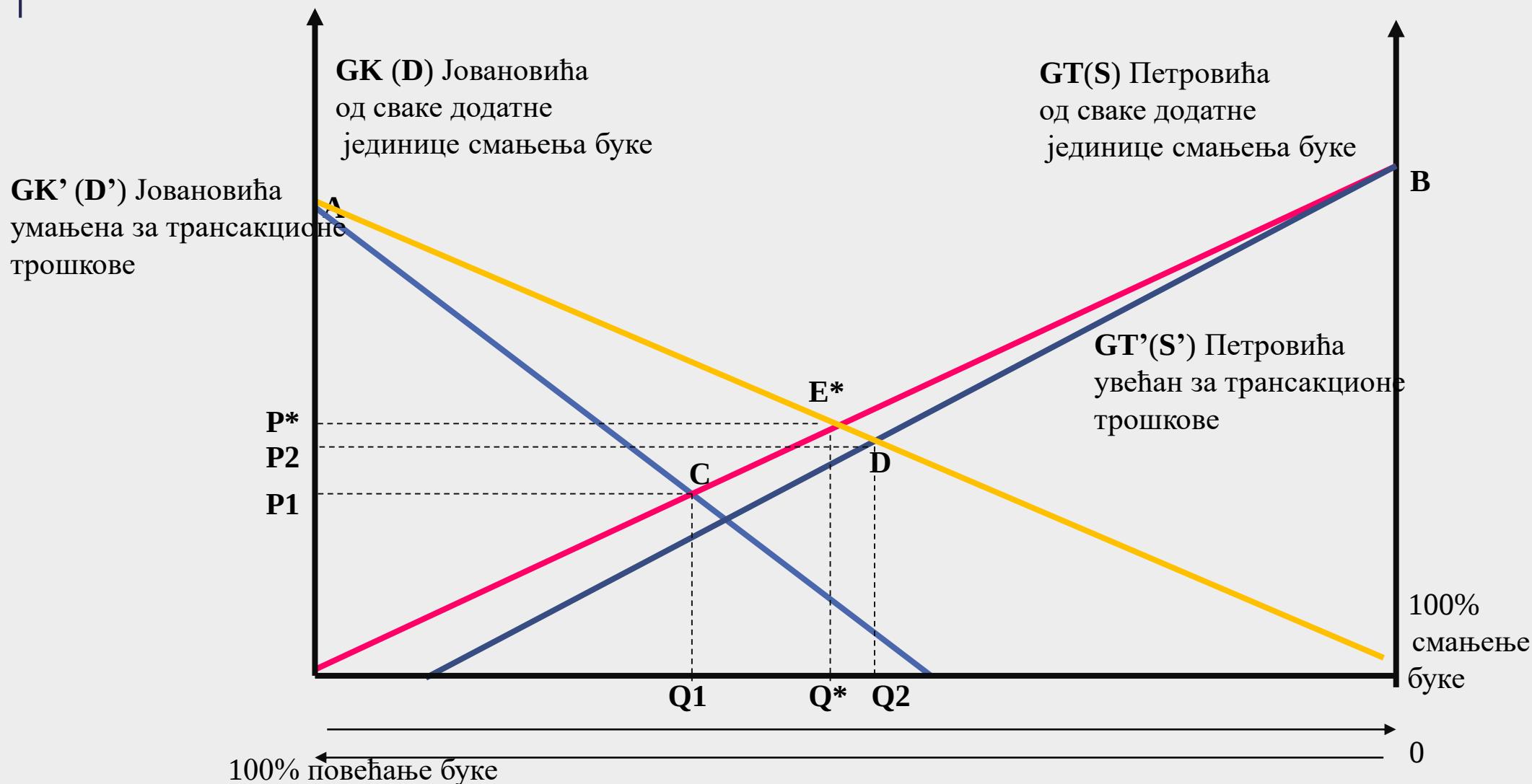
**Ефикасно
решење 2500**

До размене својинских
права неће доћи.

АЛОКАЦИЈА СВОЈИНСКИХ ПРАВА КАДА СУ ТРАНСАКЦИОНИ ТРОШКОВИ НУЛА

АЛОКАЦИЈА СВОЈИНСКИХ ПРАВА КАДА ИМА ТРАНСАКЦИОНИХ ТРОШКОВА

РЕШАВАЊЕ ПРОБЛЕМА ЕКСТЕРНИХ ТРОШКОВА

Интернализација екстерних ефеката може се, у зависности од околности, решити на различите начине:

ТРЖИШТЕ - Коузова теорема - преговори заинтересованих страна које саме налазе ефикасно решење независно од иницијалне алокације својинских права

ДРЖАВА - корективни порези, регулација (забране, дозволе, одређивање радног времена, урбанистичко планирање)

СУД

ПРИМЕНА КОУЗОВЕ ТЕОРЕМЕ

а) на накнаду штете (алокацију својинских права)

и

б) шире - увек када се законски, судски или регулацијом установљава распоред својинских права. (Пример: приватизациони прописи)

ВИСИНА ТРАНСАКЦИОНИХ ТРОШКОВА И ИЗБОР ПРАВНИХ ПРАВИЛА

Трансакциони трошкови постоје - право утиче на алокацију ресурса - право има улогу тржишта.

Иницијална алокација својинских права одређује да ли ће ресурси бити ефикасно употребљени.

Зона неслагања око висине трансакционих трошкова показује да постоје разлике међу политичарима и носиоцима јавних политика у схватањима коју политику треба применити у решавању алокације својинских права.

ВИСИНА ТРАНСАКЦИОНИХ ТРАНСАКЦИОНИХ ТРОШКОВА И ИЗБОР ПРАВНИХ ПРАВИЛА

1. Линија разграничења висине трансакционих трошкова који раздвајају државну интервенцију (закон, регулација, суд) од могуће примене Коузове теореме

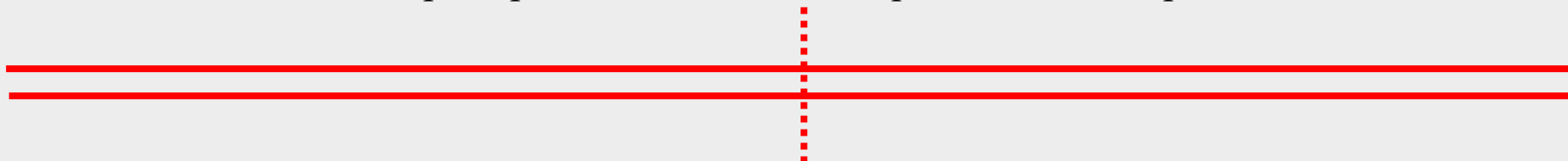
Својинска права не утичу на ефикасност

цењкање/преговори на тржишту

Својинска права утичу на ефикасност

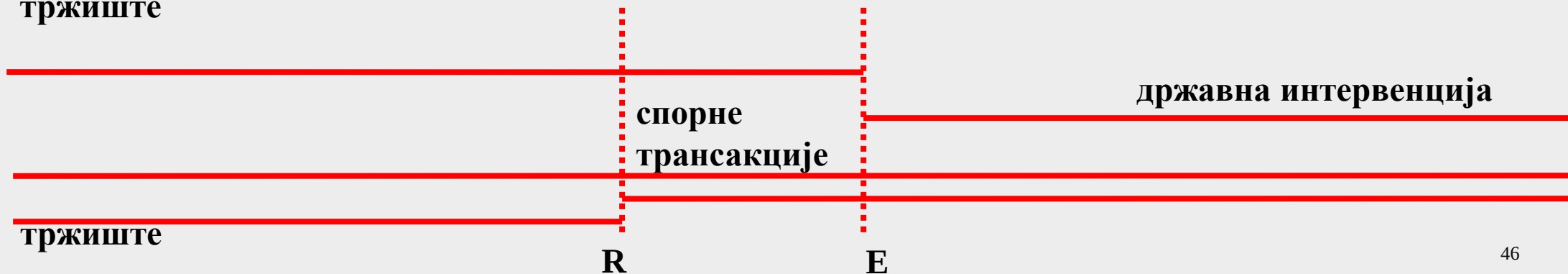
државна интервенција (закон, рег., суд)

праг прохибитивне висине трансакционих трошкова

2. Прохибитивна висина трансакционих трошкова

тржиште

КОУЗОВА ТЕОРЕМА КАО НОРМАТИВНИ КРИТЕРИЈУМ ЗА АЛОКАЦИЈУ СВОЈИНСКИХ ПРАВА

Коузов нормативни критеријум за креирање права се заснива на минимизирању трансакционих трошкова како би се подстакла тржишна алокација ресурса.

Хобсов нормативни критеријум за креирање права се заснива на минимизирању штете/губитака у алокацији ресурса због некооперативности тржишних актера.

Коузов критеријум и Хобсов критеријум су међусобно комплементарни и разликују се у нагласку који стављају на поједине аспекте трансакционих трошкова.

Коузов критеријум подржава тржиште и индивидуализам стављањем нагласка на висину трансакционих трошкова и могућност преговарања заинтересованих страна. Хобсов критеријум, стављањем нагласка на улогу права у спречавању губитка једног друштва, подржава државну интервенцију.

УЛОГА ПРАВА У ОДНОСУ НА ВИСИНУ ТРАНСАКЦИОНИХ ТРОШКОВА

Англосаксонски концепт својинских права који обухвата својину и друга имовинска права - стварна права, потраживања, интелектуалну својину и друго. Тако широко схваћена својинска права се штите од нарушавања које може настати од стране приватних лица, али и деловањем државе. Заштита права се остварује тужбом за повраћај ствари и тужбом због узнемиравања власника (онемогућавање уживања својине). Заштита других имовинских права се постиже и облигационоправним тужбама за накнаду штете и за повраћај у пређашње стање.

Економски посматрано, компензација за учињену штету коју досуђује суд би требало да служи **пуној компензацији оштећеног**, односно повраћају на ниво корисности пре него што је наступила штета.

Судска одлука којом се налаже једној од страна у спору да нешто чини или да се уздржава од чињења или судска одлука којом се одређује накнада штете, није ништа друго него алокација својинских права путем судске одлуке

1. Профити пре примене правних правила:

Костина Фабрика Ћубрива	Јевремов Водовод		
		Без филтера	Филтери
	Без сепаратора Бацање отпада у реку	1000	1000
	Са сепаратором - одношење отпада	500	500

Претпоставка - корист од обављања делатности која ствара штету другим лицима већа од штете, а тада правна решења одређују да ли је могућа кооперација између Косте и Јеврема:

2. Дистрибутивни ефекти различитих правних правила - Профити остварени преговарањем под различитим правним правилима:

	некооперативност		вишак	Кооперативност	
	Фабрика Ћубрива	Водовод		Фабрика Ћубрива	Водовод
1. Штетник има право да загађује	1000	200	0	1000	200
2. Оштећени има право на накнаду штете	800	300	100	850	350
3. Оштећени има право да забрани рад штетника	500	300	400	700	500

УЛОГА ПРАВА И ВИСИНА ТРАНСАКЦИОНИХ ТРОШКОВА

Забрана делатности је ефикасно правило за нарушавање својинских права. То је зато што је забрана делатности којом се нарушавају својинска права трећих лица једноставно и јасно дефинисано правило које редукује трансакционе трошкове.

Накнада штете има проблем високих трансакционих трошкова због сложености утврђивања висине штете и висине њене компензације.

Уколико су трансакциони трошкови високи због тешко доступних и скувих информација о вредности појединачних делатности страна у спору, тада наступа проблем прецењивања или потцењивања штете, па ће суд радије да пресуђује накнаду штете него да забрањује делатност.

КОУЗОВА ТЕОРЕМА И ПРАВНА РЕШЕЊА У СРБИЈИ

Постојање екстерних ефеката, посебно штетних екстерних ефеката је учинило јасним да постоји проблем избора ефикасних правних правила.

Сваки избор правних правила о одговорности за накнаду штете којима се решава проблем екстерних ефеката има другачије економске последице на алокацију ресурса и обим производње, па самим тим свако изабрано решење има своје трошкове. Дакле, државна интервенција и регулација се примењује зато што тржиште не може да уради свој посао, што не значи да ће се регулацијом постићи решавање проблема.

Право и принцип ефикасности и/или принцип правичности

Режим обављања делатности одређује ко сноси трошкове/одговорност:

Делатности од општег интереса – принцип ефикасности

Делатности са приватним интересом-принцип правичности

НЕКИ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФЕРА СВОЈИНСКИХ ПРАВА: ЕКСПРОПРИЈАЦИЈА

Правична цена је она коју би прихватили продавац и купац у добровољној трансакцији у којој нико није принуђен да купује, односно продаје.

Својина, по правилу, више вреди власнику него тржишна цена коју може да постигне што значи да власниково одбијање да прихвати цену коју је понудила држава, иако нико не би понудио вишу цену, није нерационално.

Разлика између тржишне цене и цене коју власник сматра правичном (његово **субјективно вредновање**), а која је изнад тржишне цене је у ствари порез који „плаћа“ власник експроприсаног добра - за износ изнад опортунитетног трошка земљишта, односно да се „опорезује“ субјективна вредност.

То значи да се компензује само тржишна вредност.

Тржишна цена експроприсаних добара мења са обимом експропријације. Експропријација која обухвата велике површине приватних парцела ће повећати цене оних парцела које остају у приватној својини. Следећа експропријација оних приватних парцела које су остале у приватној својини би требало да се одвија по новој, вишој компензацији.

ЗАКОН О ЕКСПРОПРИЈАЦИЈИ: ЕКСПРОПРИЈАЦИЈА СЕ МОЖЕ ОБАВИТИ САМО У ЈАВНОМ ИНТЕРЕСУ

Закон о експропријацији

Непокретности се могу експроприсати или се својина на њима може ограничити само у јавном интересу утврђеном на основу закона, уз накнаду која не може бити нижа од тржишне. Јавни интерес за експропријацију непокретности утврђује се законом или одлуком Владе у складу са овим законом. Непокретностима, у смислу овог закона, сматрају се земљишта, зграде и други грађевински објекти.

Вид. чл. 1 - 3 **Закон о експропријацији** (Службени гласник РС, бр. 53/95, Службени лист СРЈ, бр. 16/2001 - одлука СУС и Службени гласник РС, бр. 20/2009 и 55/2013 - одлука УС).